

Foto: Vincent van den Hoogen

TAALKUNDE IN DE BRUGKLAS: (G)EEN UTOPIE?

Over het uitvoeren van taalkundig praktijkonderzoek in de brugklas

Taalkunde als onderdeel van het schoolvak Nederlands staat met name de laatste jaren steeds meer in de belangstelling. Ondanks een actieve taalkundelobby (zie bijvoorbeeld Hendrix & Hulshof, 2010) is het, zoals Hulshof (2011) aangeeft in zijn afscheidsrede, nog maar ‘hier en daar’ gelukt om taalkunde op middelbare scholen te implementeren, al dan niet als autonoom vak. Begrijpelijkerwijs richten de meeste bijdragen over taalkundeonderwijs zich op de bovenbouw. Dat taalkunde ook haalbaar is in de onderbouw blijkt uit dit artikel, dat verslag doet van een kleinschalig taalkundig onderzoek dat uitgevoerd is door leerlingen van een brugklas* van het Valuascollege in Venlo.

JIMMY VAN RIJT

‘De buurman vinden wij niet betrouwbaar’, zo luidde de zin die een brugklasleerling in het kader van een oefening werkwoordspelling op het bord schreef. De leerling in kwestie had eigenlijk *te vertrouwen* op moeten schrijven, maar in plaats daarvan werd er gekozen voor de variant op *-baar*. Een interessant geval, waarvan ik als docent Nederlands vrijwel meteen aanvoerde dat de meeste mensen in dit geval voor de variant *te + infinitief* zouden kiezen. Een snelle telling onder de leerlingen onthulde dat zij daar heel anders tegen aankeken: een

ruime tweederdemeerderheid zou de variant op *-baar* verkiezen boven de *te + infinitief*-constructie. Dat vond ik opmerkelijk: mijn eigen taalgevoel ageerde ertegen, alsmede dat van het merendeel van mijn collega’s, zo bleek achteraf.

Ik besloot erover door te praten met de klas. In plaats van de constructie direct af te keuren op basis van mijn eigen taalgevoel, ging ik met de klas na waarom constructies als *zijn betrouwbaar* eigenlijk heel gangbaar zijn. Immers, in vergelijkbare gevallen kunnen we van (in elk geval op het eerste oog) werkwoordelijke constructies naamwoordelijke constructies maken:

1. Dat boek is goed *te lezen* → Dat boek is goed *leesbaar*
2. Die oefening is best *te doen* → Die oefening is best *doenlijk*
3. Dat restaurant is niet *te vinden* → Dat restaurant is *onvindbaar* / *niet vindbaar*

Los van de voor grammatici relevante vraag of we hier te maken hebben met een naamwoordelijk of werkwoordelijk gezegde, is het natuurlijk interessant om na te gaan waarom de meeste transformaties van een *te + infinitief*-constructie naar een constructie op *-baar* of *-lijk* de meeste taalgebruikers als normaal voorkomen, terwijl dat kennelijk niet zomaar opgaat in het specifieke geval *betrouwbaar*.

Tot mijn verrukking beten de leerlingen zich volledig in de kwestie vast. Allereerst werden ze zichtbaar geïntrigeerd door het besef dat mensen blijkbaar op een andere manier kunnen kijken naar bepaalde taalvormen, die zijzelf veelal als normaal beschouwen, los van de vraag of het gebruik van *betrouwbaar* correct is of niet. Daar bleef het echter niet bij: ze waren vastbesloten uit te zoeken of het alleen hun eigen taalgevoel was dat zou kiezen voor

De leerlingen zijn jarenlang onderwezen in de traditie van goede en foute antwoorden; het bestuderen van taalgebruik, dat losstaat van de vraag of het correct is of niet, past daar maar moeilijk bij

vertrouwbaar of dat er wellicht – tegen het taalgevoel van hun docent in – meerdere taalgebruikers voor zouden kiezen.

Nog meeliftend op hun enthousiasme stelde ik voor een taalonderzoek uit te voeren in de stad Venlo, waar bij de klas in groepjes van vier leerlingen uiteen zou gaan en een vragenlijst aan twintig willekeurig gekozen personen zou voorleggen. De leerlingen waren er erg enthousiast over, maar voordat ze konden beginnen aan hun eigen taalkundeonderzoekje, moesten er eerst enkele vragen beantwoord worden, wat we in de klas hebben gedaan. De belangrijkste vragen luiden:

- 1. Is *vertrouwbaar* überhaupt correct Nederlands? Zo nee, is dat erg voor het onderzoek?
- 2. Hoe moet de vragenlijst eruitzien om enigszins betrouwbare resultaten te krijgen?
- 3. Op welke manier kunnen de resultaten in een goed onderzoeksverslag verwerkt worden?

Het antwoord op vraag 1 was snel gevonden: de leerlingen kregen de opdracht op te zoeken of *vertrouwbaar* in de woordenboeken staat. Dat bleek inderdaad het geval, waardoor we zouden kunnen stellen dat het correct Nederlands betreft. Over de vervolgvraag waren de meningen aanvankelijk meer verdeeld: ongeveer de helft van de leerlingen was van mening dat het niet erg zou zijn voor het onderzoek; de andere helft vroeg zich af of het wel zin zou hebben om onderzoek te doen naar een vorm die toch niet correct is. Die houding verbaasde me niet: de leerlingen zijn immers jarenlang onderwezen in de traditie van goede en foute antwoorden; het bestuderen van taalgebruik, dat losstaat van de vraag of het correct is of niet, past daar maar moeilijk bij. Gelukkig was dat nu juist een van de kernpunten van de les, maar dat had toen nog niet iedereen door.

Vraag 2 bleek behoorlijk uitdagend voor de leerlingen. Er was intensieve sturing van de docent noodzakelijk om op gestructureerde wijze vorm te geven aan de eisen die aan de vragenlijst gesteld moesten worden. Op het bord verzamelde ik uiteindelijk een heleboel uitstekende suggesties van leerlingen: zelf droegen ze als relevante gegevens onder meer leeftijd, woonplaats, geslacht en (hoogstgenoten) opleiding aan. Bij elk van deze termen konden ze duidelijk aangeven waarom de

gegevens relevant zouden kunnen zijn voor het verwerken van de onderzoeksresultaten.

Vervolgens werd besproken hoe de opzet van de vragenlijst zelf zou zijn. Na enig brainstormen koos de klas, na wederom enige sturing, voor de opzet in kader 1.

Het voordeel van deze opzet is ook besproken: de keuze van de respondenten bij (2) kan zo goed afgezet worden tegen de keuze die gemaakt is bij (1) en (3). Zo kan duidelijk worden of de meeste taalgebruikers *vertrouwbaar* werkelijk als afwijkend beschouwen of niet. Uiteraard is deze methode niet waterdicht, en zeker niet op een beperkte schaal van twintig respondenten, maar dat is niet erg: we hebben immers te maken met brugklasleerlingen, niet met universitair geschoolde linguïsten.

Voor vraag 3 is met name gebruikgemaakt van onderzoekskennis die de leerlingen al hebben opgedaan bij vakken als biologie, wat vakoverstijgend werk mogelijk maakt. Leerlingen formuleerden hypothesen, leerden resultaten van conclusies scheiden, schreven een voorwoord en een nawoord. Dit alles is ter ondersteuning door mij in een onderzoeksformat gegoten, waarmee de leerlingen mochten werken. De groepjes waarin de

Hieronder staan steeds twee zinnen. Zou u willen aangeven welke van de twee zinnen u het beste vindt? Probeer de zin te omcirkelen die het eerste in u opkomt. U mag slechts één van de antwoorden omcirkelen.

(1)

A. Wij vonden dat boek goed te lezen.
B. Wij vonden dat boek goed leesbaar.

(2)

A. Wij vonden hem niet te vertrouwen.
B. Wij vonden hem niet betrouwbaar.

(3)

A. De man was niet goed te herkennen.
B. De man was niet goed herkenbaar.

Kader 1. Opzet vragenlijst

leerlingen moesten samenwerken, werden vervolgens heterogeen samengesteld, met als uitgangspunt dat leerlingen met verschillende competenties, intelligentie en leerstijlen elkaar zouden kunnen ondersteunen (zie ook Ebbens & Ettekoven, 2005).

Onderzoekspraktijk

Het praktijkdeel van dit taalkundeonderdeel verliep voorspoedig: de meeste groepjes wisten binnen het tijdsbestek van een lesuur twintig mensen te benaderen. Van tevoren is uiteraard met leerlingen besproken hoe mensen eigenlijk het best aangesproken zouden moeten worden, waarbij zaken als beleefdheid, toon en duidelijkheid de revue zijn gepasseerd.

Een week na het praktijkdeel van het onderzoek moesten de groepjes het onderzoeksverslag inleveren, waarbij ze tijdens één les gelegenheid kregen eraan te werken. Het overige werk diende na schooltijd verricht te worden. Uit de reflecties die de leerlingen na afloop over het groepsproces en over het onderzoek in het algemeen hebben geschreven, kwamen opvallend positieve uitspraken naar voren:

‘We hebben met ons groepje veel plezier gehad aan ons onderzoek. Onze uitslagen zijn misschien niet optimaal onderzocht maar we hebben ze wel in een mooi tabelletje gezet.’

‘We vonden het een leuk onderzoekje. We hopen het nog eens te mogen doen!’

‘We vonden het erg leuk, eerst een leuke discussie, vervolgens met zijn allen naar de stad. En daarna een mooi verslag maken! Wij vonden het met z’n allen erg leuk om het een keer zo te doen.’

Onderzoeksconclusies van leerlingen

Bij het nakijken kwam ik mooie dingen tegen. Leerlingen gaven er vaak blijk van kritisch te kunnen nadenken over het door hen verrichte onderzoek. Een enkel groepje bleef hangen in de vraag welke vorm correct was (‘Wij verwachtten eerst dat de meeste mensen onder 20/30 jaar het beste wisten wat het antwoord was, want zij zijn meestal net afgestudeerd en zijn dat nog niet vergeten.’) De meeste groepjes gaven echter blijk van het vermogen om goed of fout los te koppelen van het onderzoek. Het onderzoeksdoel was immers te weten te komen welke vorm mensen vooral gebruiken, niet of deze vorm wel of niet juist is. Opvallend was dat de hypothese over het voorkomen van *vertrouwbaar* in de meeste gevallen niet bleek te kloppen: de leerlingen voorspelden massaal dat

vertrouwbaar veel vaker gekozen zou worden dan *te vertrouwen*, terwijl hun onderzoek het omgekeerde uitwees. Dat werkte verrassend. Een andere opvallende conclusie was: ‘Onze conclusie is dat de meeste mensen die we hebben ondervraagd voor de *te+infinitief*-vorm hebben

Tim: ‘Ik vond het erg zinvol om te doen. Ik heb veel geleerd van de samenwerking binnen het groepje. Over taal heb ik geleerd dat mensen vaak het eerste zeggen wat in hen opkomt.’

Funs: ‘Deze opdracht vond ik veel leuker dan de gewone opdrachten tijdens de les. In de stad heb ik vooral geleerd hoe je mensen het beste aan kunt spreken. Het verslag was wel moeilijk, maar het scheelde enorm dat we al bij biologie geleerd hadden wat een hypothese was.’

Anouk: ‘Ik heb vooral geleerd dat leeftijd veel kan uitmaken bij de taal die mensen gebruiken. Jonge mensen gebruiken vaker *vertrouwbaar* en oudere mensen juist niet. Ikzelf zou ook eerder *vertrouwbaar* gebruiken.’

Irene: ‘Het was leuk om te doen, want je leert over hoe mensen de Nederlandse taal spreken. Ikzelf zou vooral kiezen voor *vertrouwbaar*. Maar ik denk dat het allebei goed kan. Van het ondervragen van de mensen heb ik vooral geleerd dat je van tevoren goed moet nadenken over de volgorde waarin je dingen vraagt: eerst jezelf voorstellen, dan netjes vragen of ze een lijstje willen invullen en dan uitleggen waar je onderzoek naar doet. De meeste mensen zijn dan heel behulpzaam.’

Daan: ‘Het belangrijkste wat ik geleerd heb, is dat mensen heel verschillend over taal kunnen denken. Dat komt vaak door opleiding of leeftijd. Van het werken in de stad heb ik geleerd dat het moeilijk is om mensen aan te spreken, maar dat het allemaal wel meevalt als je de drempel over bent. En je moet ook kunnen omgaan met afwijzing. Sommige mensen wilden niet meewerken of hadden haast. Dat is niet leuk, maar ik denk dan: volgende keer beter.’

Kader 2. Leerlingreacties

Mijn leerlingen zijn niet alleen bezig geweest met taalkunde, ze hebben ook onderzoeksmatig leren denken, ze hebben geoefend in het schrijven van een verslag, ze zijn bezig geweest met mondelinge taalvaardigheid en ze hebben leren samenwerken en reflecteren

gekozen. De mannen kozen het meest voor de vorm op -baar en de vrouwen het meest voor de vorm te+infinitief. We denken dat dit komt doordat vrouwen meestal netter praten dan mannen en de vorm te+infinitief klinkt het best.’

Deze conclusie snijdt taalkundig gezien natuurlijk geen hout, maar voor een brugklasser is het een gedege en weldoordacht antwoord, dat uitnodigt tot discussie. Bij navraag blijkt echter dat leerlingen het moeilijk vinden om aan te geven waaróm ze denken dat vrouwen netter praten. Is dat wel zo? Dan blijkt dat hun antwoord gebaseerd is op een aanname die niet waar hoeft te zijn. Als leerlingen dat doorhebben, hebben ze een heleboel geleerd. Sommige leerlingen kwamen al napratend ook tot een duidelijkere conclusie. Zo formuleerde een groepje de volgende conclusie: ‘Jonge hoogopgeleide mannen en vrouwen kiezen ongeveer even vaak voor de vorm op -baar als voor de vorm met te. Tevens blijkt dat de oudere mensen meer de vorm met te kiezen. (...) Dit kan ermee te maken hebben dat de mannen van vroeger uit meer doorleerden of eerder gingen werken terwijl de vrouwen voor het huishouden of het gezin waren.’

Een komische conclusie, die er blijkt van geeft dat de leerlingen aanvankelijk nog vooral bezig waren met de vraag wat correct Nederlands is en wat niet. Het mooie is dat een van deze leerlingen een paar lessen later, toen we er weer over kwamen te spreken, zei: ‘We zijn trouwens helemaal niet ingegaan op het verschil tussen *vertrouwbaar* en die andere twee (*leesbaar* en *herkenbaar*, JvR). Misschien gebruiken mensen *vertrouwbaar* wel niet zo snel en die andere wel omdat ook het woord *betrouwbaar* bestaat.’

Een mooie opmerking, die getuigt van groeiend

inzicht in de onderzoeksmaterie en die nogal schril contrasteert met de eerder geformuleerde conclusie. Deze relativerende opmerking toont het belang van reflectie bij dergelijke opdrachten aan. Soms slaan leerlingen bij de eerste poging de plank mis, terwijl ze na een tijdje opeens duidelijker zien hoe de zaak in elkaar steekt. Een treffend voorbeeld van de kracht van taalbeschouwelijk denken.

Conclusie

De uitspraken uit de reflecties pleiten mijns inziens in elk geval voor meer aandacht voor taalkunde binnen het schoolvak Nederlands. Leerlingen geven aan er plezier aan te beleven en ze worden op allerlei fronten uitgedaagd. Critici zullen wellicht zeggen: wat heeft dat taalonderzoekje nu precies opgeleverd? Is het niet beter om gewoon het lesboek aan te houden? Mijn antwoord daarop is simpel: mijn leerlingen zijn niet alleen bezig geweest met taalkunde, ze hebben ook onderzoeksmatig leren denken, ze hebben leren discussiëren, ze hebben geoefend in het schrijven van een verslag, ze zijn bezig geweest met mondelinge taalvaardigheid en ze hebben leren samenwerken en reflecteren. En hopelijk staan ze van nu af aan vaker stil bij allesdaagse taalkwesties, omdat ze taalbeschouwelijk hebben leren denken. Dat alles had ik met geen mogelijkheid in dat tijdsbestek kunnen bereiken door de leergang aan te houden. Bovendien laat dit voorbeeld duidelijk zien dat vakinhoud (taalkunde) uitstekend gecombineerd kan worden met vaardighedenonderwijs.

Om taalkunde succesvol in het brugklasprogramma te implementeren, zijn met het oog op bovenstaand voorbeeld enkele dingen nodig: werk met kennis van de leerling zelf, ga in op hun gevoel van verwondering en geef ze de ruimte om taalkundig te denken. Taalkunde in de brugklas is dan prima te verwezenlijken. Verwezenlijkbaar. ■

NOOT

* Het gaat om een zogenoemde TOP-brugklas (Talentontwikkelprogramma). In deze klas zitten leerlingen van vmbo-t, havo en vwo bijeen. Zij worden gebonden door hun gezamenlijke talent, in dit geval sport (dans of hockey).

LITERATUUR

Ebbens, S., & Ettekovén, S. (2005). *Samenwerkend leren: Praktijkboek*. Groningen: Noordhoff.
Hulshof, H. & Hendrix, T. (Red.). (2010). *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Amsterdam: VLLT.
Hulshof, H. (2011). *Taalkunde op school, hier en daar na veertig jaar*. Afscheidsrede, Universiteit van Leiden.

agenda

22 juni 2013, Grote Feestdag van de Russische Taal, Geelvinck Hinloopenhuis, Amsterdam, <esther.vanloo@fontanka.nl>

9 juli 2013 – 5 januari 2014, Tentoonstelling Dode Zeerollen, Assen, <www.drentsmuseum.nl>

13 september 2013, Optreden Jaap Blonk, Wageningen, <www.hetdepot.nl>

20 september 2013, Examentraining voor mvt, Amersfoort, <www.cps.nl>

28 september 2013, Jaarlijkse Studiedag Spaans, Utrecht, <www.levendetalen.nl>

8 oktober 2013, Het Taalcongres, Amsterdam, <www.hettaalcongres.nl>

25 oktober 2013, Dag van de Friese Taalkunde, Leeuwarden, <www.fryske-akademy.nl>

1 november 2013, Landelijke Studiedag Levende Talen, Utrecht, <www.levendetalen.nl>

16 november 2013, Congres Onze Taal, Breda, <www.onzetaal.nl>

13 – 14 december 2013, Morfologiedagen 2013, Leeuwarden, <www.fryske-akademy.nl>

Klank vertaald, taal verklankt

Stemkunstenaar en klankdichter Jaap Blonk is moeilijk in een hokje te plaatsen. Hij behoort al decennia tot de wereldtop van performers die zich in de traditie van Dada ontwikkelden. Blonk voert klankpoëzie uit van dadaïsten als Kurt Schwitters en Hugo Ball, maar weet vooral het publiek aan zich te binden met de uitvoering van zijn eigen werk. Hij praat, fluistert en schreeuwt in uitstekend verstaanbare, onbegrijpelijke talen die bedrieglijk vertrouwd zijn. Humor en ontroering liggen dicht bij elkaar in zijn ijzersterke performances die een heel nieuw licht werpen op taal.

Jaap Blonk komt naar Het Depot in het kader van de thematentoonstelling ‘Taal in Beeld’ met een optreden dat het midden houdt tussen een concert, een lezing, een performance en een poëzievoordracht. Bezoekers van dit concert kunnen voorafgaand aan het concert de tentoonstelling gratis bezoeken.

Het optreden zal plaatsvinden op vrijdagavond 13 september 2013 in Wageningen. Voor meer informatie, zie <www.hetdepot.nl>.

binnenkort

Dode Zeerollen in Assen te bewonderen

Na jaren van voorbereiding en intensieve inspanningen door het Drents Museum, de Rijksuniversiteit Groningen en de Israel Antiquities Authority (IAA), opent op 9 juli in het Drents Museum te Assen de Dode Zeerol-lententoonstelling. De wereldberoemde manuscripten, opgetekend rond het begin van onze jaartelling op geiten- en schapenleer, zijn tot 5 januari 2014 te bezichtigen.

De Dode Zeerollen in de expositie zijn afkomstig van de IAA, de oudheidkundige dienst die het grootste deel van de rollen in bewa-ring heeft. Deze eeuwenoude, wereldberoemde teksten zijn waar-schijnlijk tijdens de Joodse opstand tegen Rome (66–70 na Chr.) ver-stopt in grotten bij de nederzetting Qumran. De spectaculaire vondst van de rollen in de periode 1947–1956 zal ook op foto en film te zien zijn tijdens de expositie. De documenten en objecten uit de oudheid worden in de expositie geplaatst in de culturele en historische context van de Grieks-Romeinse periode waarin ze zijn opgetekend (2e eeuw voor Chr. tot de 1e eeuw na Chr.) De tentoonstelling past in het beleid van het Qumran Instituut om de Dode Zeerollen niet geïsoleerd maar in de brede culturele context van de oude wereld te bestuderen en om baanbrekend onderzoek naar het grote publiek te vertalen.

Voor meer informatie, zie <www.drentsmuseum.nl>.

Examentraining voor de mvt

Wilt u uw leerlingen zo goed mogelijk voorbereiden op het examen leesvaardigheid en nu al oefenen met opdrachten die straks worden gevraagd? Het CPS biedt een training die concrete handvatten biedt om hiermee aan de slag te gaan. Bovendien krijgt u aanbevelingen om uw leerlijn leesvaardigheid onder de loep te nemen.

Een goede leesvaardigheid ontwikkelen leerlingen in een doorlopende leerlijn van de brugklas tot aan het eindexamen. Het eindexamen is een belangrijke toetsing om te beoordelen of de leesvaardigheid voldoende is ontwikkeld. Om het examen met goed gevolg af te leggen is het ook belangrijk dat leerlingen leren hoe zij kunnen omgaan met de opbouw en de verschillende soorten vragen die in het examen worden gesteld.

Tijdens de training komen onder andere de volgende onderwerpen aan bod: leesvaardigheidstraining versus examentraining, opbrengstgericht werken, vraag- en antwoordstructuren, de docent als rolmodel.

De training vindt plaats in Amersfoort op 20 september 2013. Voor meer informatie, zie <www.cps.nl>.